

Alternativa församlingar i Finland och deras relation till den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland

Sixten Ekstrand

Sixten Ekstrand, 1960. Teologiedoktor och docent i kyrkohistoria vid Åbo Akademi. Direktör för Kyrkans central för det svenska arbetet vid Kyrkostyrelsen i Helsingfors. sixteen.ekstrand@erl.fi

Abstract

This study is an empirical analysis of different kinds of alternative worship communities and congregations in Finland. The study brings into focus, on the one hand the development of this type of movements, and on the other hand, the relation between these worship communities/congregations and the Evangelical-Lutheran Church in Finland. Through a couple of case-studies, the study tries to give a more comprehensive picture of these activities. The results of the study show that alternative worship communities and congregations, though they have different backgrounds, often are characterized by an organic ecclesiology with pastors and members of the congregation in close co-operation. They also have a missiologic approach with a focus on evangelisation. A strong and close fellowship and shared values could also be noticed as important for these groups. The worship communities and congregations which have been analysed, were formed by an attitude of contextualisation and inculturation especially noticed in the music used in the worship communities and in the way the traditional Christian gospel was preached in new settings.

Sökord: alternativa församlingar – gudstjänstgemenskap – gudstjänstutveckling – evangelisk-lutherska kyrkan i Finland.

Inledning

Under de senaste decennierna har det i kölvattnet efter den ökade religiösa diversifieringen uppkommit en mängd alternativa gudstjänstgemenskaper av olika karaktär. Det här är ett allmänuropeiskt fenomen som bottnar i att allt flera ser kyrkan mera som en gemenskap än en institution. Enligt en redogörelse till Biskopsmötet 2016, verkade då ett hundratal olika stora alternativa gudstjänstgemenskaper inom den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland. Trenden är att antalet ökar år för år. De alternativa gudstjänstgemenskaperna är av olika karaktär. En del fungerar inom ramen för lokala lutherska församlingar, medan andra organiserats som egna föreningar. En tredje kategori utgörs av gudstjänstgemenskaper inom olika väckelserörelser och föreningar. Till det här kan ytterligare adderas de alternativa församlingar och gudstjänstgemenskaper som fungerar helt utanför den lutherska kyrkan.¹

I den här artikeln står således uppkomsten av alternativa församlingar och gudstjänstgemenskaper, samt deras relation till den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland i fokus. En sådan uppgift kan angripas från olika synvinklar; juridiska, ekonomiska, sociologiska ecklesiologiska, eller dogmatiska. Den här artikeln är en empirisk studie som främst fokuserar på och undersöker vad som kännetecknar gudstjänstfirandet i ett urval av alternativa församlingar och gudstjänstgemenskaper i den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland, och hur detta gudstjänstfirande förhåller sig i relation till den lutherska kyrkans gudstjänst. För att kunna skildra dessa gudstjänstgemenskapers förhållande till den lutherska kyrkan ges också en kort redogörelse för vilka åtgärder den lutherska kyrkan, under utmaningarna från de alternativa gudstjänstgemenskaperna, vidtagit för att utveckla och stimulera sitt eget gudstjänstliv.

Eftersom det finns en uppsjö av alternativa församlingar och gudstjänstgemenskaper och utrymmet i artikeln är begränsat, har jag som metod valt att göra ett antal fallstudier. Detta för att kunna ge en lite djupare förståelse av fenomenet och utvecklingen. De undersökta församlingarna och gudstjänstgemenskaperna har valts så att de representerar olika andliga traditioner. De har likaså uppstått under en tidsperiod om ca 30 år, vilket ger en inblick i den utveckling som skett.

Forskningsmaterialet består av undersökningar som producerats av Kyrkans forskningscentral i Tammerfors. Utöver det har jag använt mig av de undersökta församlingarnas och gudstjänstgemenskapernas egna hemsidor som speglar deras egen syn på sin verksamhet. Jämsides med det här har även några tidningsartiklar som speglar en utomstående betraktares syn på verksamheten utnyttjats. Jag har p.g.a. artikelns ringa omfattning inte valt att göra fältstudier.

Artikeln inleds med en allmän bakgrund av den andliga situationen i Finland. Fokus ligger här framförallt på att se hur en ökad mångkulturalitet och andlig diversifiering har påverkat utvecklingen. Sedan följer fallstudierna och ett avsnitt som behandlar den lutherska kyrkans eget gudstjänstarbete. Artikeln utmynnar i en sammanfattande diskussion och analys.

Från enhetskyrka till diversifierad pluralism

Den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland har av tradition varit något av en nationell institution på samma sätt som sina systerkyrkor i de andra nordiska länderna. Den har haft en stabil och etablerad ställning i samhället. En överväldigande majoritet av det finländska folket har tillhört kyrkan och deltagandet i de kyrkliga handlingarna som dop, konfirmation och jordfästning har varit exceptionellt högt. Den lutherska kyrkan har kort sagt varit en del av den finländska identiteten.²

Det finländska samhället har dock, trots en stark luthersk enhetskultur, präglats av

en tilltagande religiös mångfald allt sedan medlet av 1800-talet. Då var det de inomkyrkliga väckelserörelsernas frammarsch som förebådade en ökad pluralism inom det kyrkliga området. Nya andliga impulser nådde sedan Finland omkring sekelskiftet 1900 när angloamerikanskt inspirerade väckelsekristna rörelser i form av frikyrklighet och inte minst pingströrelsen fick fotfäste i vårt land.³

Den andra vågen av nya andliga impulser nådde Finland från och med början av 1970-talet då nya, ofta österländskt inspirerade andliga rörelser, som Transcendental Meditation och Moon-rörelsen vann insteg. Under samma period ökade också intresset för traditionella österländska religioner som buddhism och hinduism, vilka upplevdes som en motkraft till den tidens materialism och kyrkliga enhetskultur. Men trots detta så var tillkomsten av nya religiösa rörelser rätt måttlig ända fram till slutet av 1980-talet.⁴

Efter det här skedde ett trendbrott och utvecklingen har under de senaste trettio åren gått mycket snabbt. Antalet officiellt registrerade samfund har ökat kraftigt. År 1990 fanns det 28 registrerade trossamfund i Finland, år 2000 hade de ökat till 49 och fjorton år senare, år 2014 var antalet uppe i 106 stycken. Det totala medlemsantalet i dessa samfund var nämnda år 84-147. Över en tredjedel av de officiellt registrerade samfunden var kristna, medan de övriga hade sin bakgrund i andra religioner.⁵

Den tilltagande globaliseringen och moderniseringen förändrade också finländarnas inställning till kyrkan i början av 2000-talet. Den här processen resulterade i att allt flera medlemmar fjärmades från kyrkan och dess budskap. Utträdena ökade också markant från och med år 2006 och under det senaste decenniet har medlemsantalet sjunkit med i snitt 0.7 procent per år. Kyrkans roll i det offentliga rummet har i ljuset av den här utvecklingen ifrågasatts och kritiserats och det är berättigat att fråga huruvida den lutherska kyrkan mera fungerar som en förenande och gemenskapsskapande faktor i det finländska samhället.⁶

Den här utvecklingen påverkade naturligtvis även inställningen till församlingen och framförallt till den traditionella gudstjänsten. Tyngdpunkten har i ljuset av statistiken allt mer förflyttats från deltagande i söndagens gudstjänst till annan verksamhet i församlingen. Församlingsmedlemmarnas engagemang har även blivit mera kortsiktigt då medlemmarna i allt högre grad föredrar deltagande i olika projekt och kortsiktiga satsningar istället för långsiktiga och omfattande engagemang. En tydligt iakttagbar trend är också att andelen passiva ökar då allt flera av församlingens medlemmar inte alls deltar i varken gudstjänsten eller annan församlingsverksamhet.⁷

Samtidigt som antalet gudstjänstbesökare har minskat i de traditionella gudstjänsterna, har alternativa gudstjänstgemenskaper och församlingar uppkommit och attraherat ett ökande antal människor, särskilt då unga vuxna. I det följande kommer den här utvecklingen att analyseras och belysas utgående från ett par fall-studier. De valda gudstjänstgemenskaperna är olika till sin karaktär. De flesta har utvecklats inom den lutherska kyrkan, men i undersökningen ingår även en fall-studie som behandlar en frikyrklig alternativ församling och en annan som berör en luthersk alternativ gemenskap som inte verkar inom den evangelisk-lutherska kyrkan. De undersökta församlingarna och gudstjänstgemenskaperna har likaså uppkommit under olika perioder, vilket ger en möjlighet till intressanta komparativa jämförelser av utvecklingen.

Nya former för gudstjänst

Tomasmässan

Tomasmässan som även blivit känd utanför Finlands gränser ordnades första gången 10.4 1988 i Mikael Agricola kyrka i Helsingfors. Intresset för den nya gudstjänst-

gemenskapen var stort och till den första mässan kom 820 personer. Tomasmässan föddes inte ur tomma intet, utan var ett resultat av en ett år lång planeringsprocess i vilken aktörer från både kyrkan och den teologiska fakulteten var involverade. Planeringsprocessen resulterade i en gudstjänst som i sig förenade olika komponenter. Mässan byggde på den lutherska liturgiska traditionen som kompletterades med katolska element och inslag från frikyrklig tradition. Det ortodoxa inflytandet syns i sidoaltarnas ikoner och vaxljus.⁸

I år har Tomasmässan firats trettio år i Helsingfors. Den har också spritt sig till andra församlingar och enligt kyrkans senaste statistik firas den mera eller mindre regelbundet i ungefär 100 församlingar i Finland. Därmed infriades också de förhoppningar som uttalades redan 1988 då mässan startade. Den kyrkliga tidningen *Kotimaa* skrev då att förhoppningsvis växer en Tomasgemenskap fram ur Tomasmässan. En urban väckelserörelse som inom sig kan härbärgera de människor som inte är delaktiga i en kristen församlingsgemenskap. Trettio år senare kan vi konstatera att dessa förhoppningar till stor del infriats.⁹

Tomasmässan är i dag ingen församling i ordets teologiska betydelse. Däremot kan man med fog kalla den för en alternativ gudstjänstgemenskap eftersom den är organiserad som en egen förening med egen ekonomi och anställd präst och musiker. Arbetet sker dock i samarbete med den evangelisk-lutherska kyrkan och det finns inget motsatsförhållande dem emellan.

Tomasmässan har under hela sin trettioåriga existens präglats av tre aspekter som å ena sidan ger den dess karaktär och å andra sidan speglar dess förhållande till den lutherska gudstjänsten. Tomasmässan präglas för det första av sin musikaliska utformning. I mässan används olika typer av musik, beroende på vem som ansvarar för musiken. Den som besöker mässan vet inte alltid i förväg vilka musikaliska uttryck som används eftersom musikstilarna växlar. Under valven i Agricolakyrkan kan det ljuda pop-, swing-, jazz-, stråk- eller blåsmusik. Man prövar frimodigt olika musikstilar som skapar gemenskap och avspeglar den musik som människor lyssnar till i sin vardag.¹⁰

Det andra karakteristiska draget är den starka betoningen på förbön och själavård. I det här avseendet har Tomasmässan ett karitativt-pastoralt drag som möter människor mitt i livet och inte bara diskuterar deras problem, utan lyssnar till dem, samtalar med dem och ber för dem. Tomasmässans tredje karakteristikum är den starka lekmanaktiviteten. Mässan skulle vara omöjlig att genomföra utan de många frivilliga lekmännen som fungerar i både praktiska och andliga uppgifter. Tomasmässans präst Pirjo Kantala säger i en intervju i tidningen *Kotimaa* 23.3 2018 att Tomasmässans stora bidrag till kyrkans gudstjänstförnyelse är dess sätt att ta tillvara lekmännens gåvor och resurser. Då många kyrkliga gudstjänstförnyelser sneglar mot och tar efter högkyrkliga liturgiska traditioner tar Tomasmässan sikte på vad människor längtar efter och vill möta i gudstjänsten.¹¹

Det är med beaktande av den här korta analysen lätt att se styrkan i den alternativa gudstjänstgemenskap som Tomasmässan utgör. Det är heller ingen tillfällighet – snarare då en direkt följd – att Tomasmässan registrerats under namnet *Tuomasyh-teisö r.y.* (Tomasgemenskapen r.f.). Den har blivit en alternativ gudstjänstgemenskap inom den lutherska kyrkan. En gemenskap som dels visar på bristerna i det traditionella lutherska gudstjänstlivet, men som också fungerar som ett korrektiv för det samma, då den uppenbart attraherar människor som söker en gudstjänstgemenskap men inte finner den i den traditionella gudstjänsten.¹²

Stor-Helsingfors församling

Stor-Helsingfors församling grundades 1990 av pingstpastorn Rauno Kokkola. Församlingen verkar uteslutande på finska och är en självständig församling som inte är bunden till något samfund. Församlingens målsättning är att fungera som en mo-

den gemenskap för urbana människor och verka för kristen enhet över samfundsgrensarna. I dagsläget har församlingen drygt 1000 medlemmar och gudstjänsterna besöks varje vecka av ca 500 personer.

Verksamheten är – vilket är typiskt för den här typen av alternativa församlingsgemenskaper – uppbyggd kring gudstjänster, ungdomskvällar smågrupper och barnaktiviteter. Trots att församlingen är obunden så är de pingstinfluerade och karismatiska intrycken tydliga i verksamheten. I medlet av 1990-talet berördes den också av Torontoväckelsen, vilket väckte en del uppståndelse och också kritik från andra samfund. Senare har man dock distanserat sig från de nykarismatiska influenserna och i dagsläget är profilen mera allmänkyrklig.

Vid en jämförelse mellan Tomasmässan och Stor-Helsingfors församling framträder både likheter och olikheter. Bägge gemenskaperna kännetecknas av att de arbetar med ett modernt språkligt och musikaliskt tilltal. De attraherar och samlar också urbana människor som inte har funnit sin plats i de traditionella samfundens gudstjänster. Båda är dessutom väldigt långt lekmannadrivna, d.v.s. lekmännen tar ansvar för olika uppgifter och församlingssynen är utpräglad organisk.

Men det finns också uppenbara olikheter. Stor-Helsingfors församling samlar företrädesvis unga, moderna och urbana helsingforsare. När den kyrkliga tidningen *Kirkko ja kaupunki* i april 2015 gjorde ett reportage från en gudstjänst i församlingen löd rubriken «Jesus-hipsters festar i Berghäll» (Jeesus-hipsterit juhliivat Kalliossa). Samma anslag noterades när en av landets ledande damtidningar *Me naiset* besökte församlingen och slog upp ett stort reportage under rubriken «Trendiga urbana unga går nu på gudstjänst» (Trendikäs citynuori menee nyt jumalanpalvelukseen). Ett par tidningsrubriker berättar naturligtvis inte hela sanningen, men de bägge reportagen är intressanta eftersom de visar hur en utomstående uppfattar verksamheten.¹³

Det rör sig således om en modern gudstjänst med svängig lovsångsmusik och professionell ljussättning. Predikan är enkel, klassiskt kristen och utmanande. När mainstreamkyrkorna ibland tonar ner den kristna profilen och förtvivlat försöker nå samma våglängd som dagens sekulariserade människor, går Stor-Helsingfors församling en annan väg. De företrädesvis unga gudstjänstbesökarna på mellan 20 och 30 år, uppmanas att ta sin tro på allvar och att våga gå emot strömmen och följa Jesus. Det verbala tilltalet är trendigt. Man träffas i «loungen» efter gudstjänsten för mingel, kaffe och samtal. Besökarna är övervägande unga, trendigt klädda helsingforsare och det första intrycket för en ny besökare är ungefär som att komma till en inneklubb. Skillnaden består bara i att på den här «klubben» sjunger och talar man om Jesus och tar upp kollekt.¹⁴

Ljasmässan

Om Tomasmässan som sedermera organiserades inom ramen för Tomasgemenskapen kan ses som ett exempel på etablerade alternativa gudstjänstgemenskaper, så har utvecklingen under det senaste decenniet bidragit till en andra våg av alternativa församlingar och gudstjänstgemenskaper. I det följande skall vi undersöka ett par alternativa gudstjänstgemenskaper med en tydlig koppling till den lutherska kyrkan. De är Ljasmässan (Valon messu) och Fyrgemenskapen (Majakkayhteisö).

Den första ljasmässan ordnades i Tapanila (Mosabacka) kyrka i Helsingfors hösten 2012. Idén till mässan föddes bland de anställda i Tapanila församling och konceptet spred sig snabbt till grannförsamlingarna. Ljasmässan kännetecknas av att den ordnas i samarbete mellan anställda och lekmän. Den följer heller inget noggrant reglerat formulär utan utformningen kan variera beroende på vem som planerar och förrättar mässan. Till mässans egenart hör också att den består av en tredelad helhet; planeringen före mässan, själva mässan och sedan den avslutande samvaron med te och smörgås.¹⁵

Den forskning som gjorts kring mässan visar att deltagarna ofta jämför den med den

traditionella söndagsgudstjänsten. Fördelarna med Ljasmässan är att den är kortare, den föregår kvällstid, har en enklare agenda, präglas av ett mera lättillgängligt språk och är mera fri och avslappnad samt beaktar barnfamiljernas behov i högre grad än traditionella gudstjänster. De som intervjuats om sina erfarenheter av mässan uppgav att Ljasmässan ger dem en energi och glädje som de saknar i den vanliga gudstjänsten.¹⁶

Som nämndes tidigare, är ett annat typiskt drag för Ljasmässan att den planeras och genomförs av både anställda och lekmän. Det här skapar en delaktighet kring mässan som upplevs väldigt positiv. Gränsen mellan anställda och lekmän suddas ut och det faktum att deltagarna i hög grad «äger» mässan skapar en positiv inställning. Intressant är också att i de intervjuer som gjorts med deltagare så är delaktigheten, möjligheterna att göra saker tillsammans och den sociala samvaron viktigare än yttre faktorer som t.ex. mässans utformning. De församlingsmedlemmar som engagerat sig i Ljasmässan är inte nöjda med den delaktighet och sociala interaktion som finns i en vanlig gudstjänst. De söker en djupare social- och delaktighetsdimension som uppenbarligen tillfredsställs i Ljasmässan.¹⁷

Fyrgemenskapen

Fyrgemenskapen (Majakkyhteisö) är en alternativ gudstjänstgemenskap som bildades år 2011 och fungerar inom Lempäälä församling söder om Tammerfors. Gemenskapen som har egna undersidor på församlingens hemsida, ordnar gudstjänster, läger, undervisning och satsar på olika projekt. Enligt hemsidan styrs verksamheten av tre värden: 1) Vi tar Gud på allvar och är sanna, 2) Vi är olika men förenade och 3) Vi är utåtriktade.¹⁸ Fyrgemenskapens gudstjänster präglas av ungefär samma tanke som vi tidigare sett gällande Ljasmässan, d.v.s. starkt lekmanengagemang, fri form och ett modernt språkligt och musikaliskt tilltal.

Det som dock avviker från Ljasmässan är att Fyrgemenskapen har en starkare betoning på evangelisation och mission. Grundanslaget är folkkyrkligt, men det går att skönja ett visst inflytande från evangelikalt och karismatiskt håll. Alfa-kurser ordnas regelbundet och i gudstjänster och annan verksamhet kan en stark betoning på bön och förbön noteras. Överlag betonas det personliga mötet med Gud, vikten av att be, att ta del av kristen undervisning och därmed växa och mogna i sin tro.¹⁹ Det är helt tydligt att de evangelikala, och i viss mån karismatiska, influenser som kommit till Finland från den anglikanska kyrkan och den karismatiska rörelsen, har påverkat inriktningen på Fyrgemenskapens verksamhet. Den här andligheten lever dock i det här fallet inom bestämda ramar och gemenskapens verksamhet är en integrerad del av den lokala lutherska församlingens arbete. En av Lempäälä församlings präster är också ansvarig präst för verksamheten i gemenskapen.²⁰

Liksom i fallet med Ljasmässan verkar Fyrgemenskapen engagera unga vuxna och barnfamiljer som inte riktigt funnit sin plats i det traditionella gudstjänstlivet. Fyrgemenskapens mera fria och musikaliskt moderna och mångsidiga gudstjänster erbjuder uppenbarligen en sättning som fungerar för dessa grupper. Gemenskapen är i hög utsträckning lekmanadriven och arbetar i ett bostadsområde med en ny kyrka. Den här omständigheten har också bidragit till att det funnits förutsättningar för den här typen av innovativt församlingsarbete som möter de människor som flyttat till och bor i området.²¹

Det som ovan framkommit gällande inriktningen på de alternativa gudstjänstgemenskapernas arbete visar på vikten av att i traditionellt lutherskt gudstjänstliv försöka gå från det liturgiskt-institutionella mot en mera organisk församlings- och gudstjänstsyn, där det ges utrymme för olika individers gåvor och där skillnaderna och gränslinjerna mellan anställda och lekmän suddas ut. En granskning av de bakgrundsfaktorer som bidragit till den här utvecklingen visar på ett par gemensamma drag för den grupp av alternativa gudstjänstgemenskaper som behandlats ovan.

Det är för det första oftast unga vuxna och barnfamiljer som varit pådrivande i tillkomsten av den här typen av alternativa gudstjänstgemenskaper. De här grupperna har känt ett visst främlingskap inför den traditionella gudstjänstens utformning och musik. Den har inte gett utrymme för barnen och då har steget inte varit långt till att ta ansvar för och samlas till en gudstjänst som utgår från de egna behoven.

Det andra karakteristiska draget är att den här typen av gudstjänster är mera fria än den traditionella söndagsgudstjänsten. Det här gäller både agendan och musiken. Det tredje kännetecknet för den här typen av alternativa gudstjänster är att de ofta också ger utrymme för förbön och karismatiska uttryck. Till det här kan ännu adderas att de i regel är öppna och ibland också ekumeniska till sin karaktär.

Dessa gudstjänster är för det fjärde i hög grad relationella. Vikten av relationer och social samvaro betonas starkt och skapar en nära gemenskap mellan gudstjänstbesökarna, som gör att de gärna återkommer regelbundet. För det femte kännetecknas många av de nya gudstjänstgemenskaperna av en missiologisk medvetenhet. De här gemenskaperna vill förverkliga missionsbefallningen genom en öppen attityd mot det omkringliggande samhället och en evangeliserande approach.

Kyrkans egen gudstjänstutveckling

Tillkomsten av alternativa församlingar och gudstjänstgemenskaper har givetvis inneburit en utmaning för den lutherska kyrkan och utvecklingen har noterats både inom kyrkan och av forskarsamfundet. Samtidigt har man inom kyrkan riktat blickarna mot det sjunkande gudstjänstdeltagandet och vilka åtgärder som borde vidtas för att bromsa nedgången. En annan principiellt viktig fråga handlar om församlingens gemenskapens och gudstjänsternas karaktär. Varför upplevs inte lokalförsamlingens gudstjänster lika relevanta som de alternativa gudstjänstgemenskaperna?

Den evangelisk-lutherska kyrkan har varit medveten om vikten av ett gudstjänstliv som svarar mot dagens utmaningar och kyrkomötet fattade under 1900-talets två sista decennier beslut om flera omfattande förnyelser. Psalmboken förnyades och nya psalmer medtogs i den psalmbok som godkändes av kyrkomötet 1986. Kyrko- och gudstjänsthandboken omarbetades och reviderades likaså grundligt i slutet av 1990-talet. Den nya kyrkohandboken som präglades av flera valmöjligheter, ny mässmusik och ett modernare språk togs i bruk år 2000. År 2004 togs också den förnyade handboken för kyrkliga förrättningar i bruk.

Dessa förnyelser, som alla var inriktade på gudstjänsten, resulterade inte i något större intresse för gudstjänsten eller ett ökat deltagande i densamma. Och knappast hade någon heller förväntat sig detta. Förnyelserna var ändå nödvändiga för att gudstjänsten skulle upplevas andligt, språkligt och kulturellt relevant i en ny tid.

Det faktum att den regelbundna söndagsgudstjänsten inte engagerade några större skaror och att de alternativa gudstjänstgemenskaperna med sina mera fria gudstjänster appellerade starkt till en del av de egna församlingsmedlemmarna oroade även kyrkliga beslutsfattare. I ett ombudsinitiativ till kyrkomötet 2008 frågade man sig om kyrkans gudstjänstliv var tillräckligt mångsidigt och gudstjänsterna utformade så att de förmådde svara mot de andliga behov som dagens människor har. Under behandlingen i kyrkomötet gick man in för att starta ett gudstjänstutvecklingsprojekt under åren 2011-2013. Avsikten var att stimulera till ett mångsidigt och rikt gudstjänstliv som beaktade både vikten av mänsklighet och andlig fördjupning. Den fyrdelade strategin utgick från; 1) att kartlägga, utveckla och dela god gudstjänstpraxis, 2) att genom forskning undersöka församlingsmedlemmarnas förväntningar på gudstjänsten, 3) att utveckla gudstjänstfortbildningen för kyrkans anställda och 4) att producera relevant material för att utveckla och stimulera arbetet med gudstjänsten i församlingarna.²²

Sammanlagt deltog 41 församlingar i projektet *Tiellä-på väg*. I den slutrapport som utarbetades ingår en utförlig redogörelse för hur projektet genomfördes. Noterbart i sammanhanget är att responsen från de deltagande pilotförsamlingarna i hög grad aktualiserar samma frågor som har varit aktuella i de fallstudier från alternativa gudstjänstgemenskaper som vi tidigare sett på. I pilotförsamlingarna lyfte man fram vikten av att gudstjänsten är medmänsklig och öppen. Särskild fokus sattes på barnens, ungdomarnas och familjernas möjlighet att delta och integreras i gudstjänstlivet. Den sociala aspekten betonades likaså kraftigt. Gudstjänsten är en gemenskap och därför bör förverkligandet av denna bygga på ett aktivt deltagande från både anställda och lekmän. Intressant i detta sammanhang är att de formella aspekterna inte ansågs särskilt viktiga. Det är viktigare att gudstjänsten är gemenskapsfrämjande och präglas av delaktighet än att allting görs perfekt. Mångsidighet och en större spännvidd i både musikaliska uttryck och genomförande uppskattades. Gudstjänsten bör spegla mångfalden i människors livssituation och andliga sökande. På den här punkten noterades likaså vikten av att i den vanliga gudstjänsten få in element som upplevs meningsfulla i alternativa gudstjänstformer. Det kan röra sig om symbolhandlingar, personlig förbön, lovsång, en mångsidig användning av kyrkorummet m.m.²³

Sammanfattningsvis kan konstateras att slutsatserna från den evangelisk-lutherska kyrkans i Finland gudstjänstprojekt *Tiellä-på väg*, styrker de erfarenheter och markeringar som är arketyiska för de alternativa församlingarna och gudstjänstgemenskaperna i denna studie. Kyrkans traditionella gudstjänstliv har stagnerat på många platser och svarar inte mot varken de andliga eller mänskliga behov som nutidsmänniskan har när det gäller delaktighet, mångfald, musikalisk stil och möjlighet att påverka sin egen livssituation. Det rör sig om dels en utveckling från en rigid samfunds- och regelstyrning mot mera fria former, dels om en tydlig trend där den egna andligheten och gemenskapen inom den egna gruppen betonas framom kyrkoinstitutionen.

Sammanfattning och analys

Ovanstående artikel aktualiserar ett par saker som framträder i de alternativa gudstjänstgemenskaper och församlingar som granskats. De bärs alla av en stark organisk kyrkosyn som förverkligas i ett jämbördigt samarbete mellan anställda och lekmän. Den organiska kyrkosynen utgår från att det inte finns klara gränser mellan anställda, frivilliga medarbetare och församlingsmedlemmar. Alla är jämbördiga, också barnen, och alla fungerar tillsammans utgående från de olika egenskaper och möjligheter man besitter. Att kyrkosynen är organisk betyder att församlingen och gudstjänstgemenskapen inte byggs upp enbart med beaktande av ekonomiska och institutionella resurser, utan den viktigaste resursen utgörs av gemenskapen mellan församlingsmedlemmarna och framförallt hur denna konstitueras i den gemensamt firade gudstjänsten. Till den organiska församlingssynen hör också att mässan och församlingen aldrig blir färdiga. De är levande organismer som utvecklas och förändras i takt med tiden och med beaktande av de människor som deltar i gemenskapen. Människorna formar gemenskapen och gemenskapen formar människorna.²⁴

Medlemmarnas eller gudstjänstbesökarnas starka delaktighet i gudstjänst och annan verksamhet är likaså påtaglig i de gudstjänstgemenskaper och församlingar som varit föremål för den här undersökningen. Konceptet bygger på att många bidrar och deltar i planering och förverkligande av gudstjänster. Delaktigheten utsträcks likaså till ansvaret för praktiska uppgifter. Det förvånande är att de som är aktiva i dessa gemenskaper och församlingar anger detta faktum som en orsak till att de trivs och deltar. Det här gäller också unga vuxna som är mitt uppe i en karriär och har barn som kräver tid och resurser. Det är uppenbarligen så att rollen som enbart andlig konsument inte tillfredsställer dagens människa. Det finns ett uttalat behov

av att vara delaktig, bli hörd och kunna påverka det sammanhang man tillhör. Delaktigheten verkar även fungera som ett socialt kitt som binder samman gemenskapen och ger mening och innehåll åt det personliga engagemanget.

De alternativa gudstjänstgemenskaperna präglas i många fall av en stark missionsmedvetenhet. Medlemmarna är utåtriktade och ser ett värde i att bygga nätverk till människor utanför kyrkan och på så sätt delta i kyrkans evangelisationsuppdrag. De gudstjänster som vi bekantat oss med kännetecknas av en kraftigt markerad kontextualisering och inkulturation. Så gott som alla innehåller de flesta av de klassiska gudstjänstelementen, men formspråket präglas av den målgrupp man arbetar med. Det här syns framförallt i valet av musik, där den traditionella kyrkomusiken för det mesta har fått ge vika för pop-, jazz- och lovsångsbetonade musikaliska uttryck. Men kontextualiseringen kan också noteras i det verbala tilltalet i predikan och vittnesbörd, där man innehållsligt kan notera en stark fokusering på en bibelundervisning som tar sikte på överlåtelse till Kristus och vikten av att leva ut sin tro och tjäna medmänniskan. Till den här delen rör det sig i här avseendet om en rätt klassisk väckelseförkunnelse. Samtidigt präglas predikans form och det verbala tilltalet dock av moderniteten och dess krav på förståelighet och samtidighet.

De alternativa församlingarna och gudstjänstgemenskaperna skall förstås dels utgående från den pågående samhällsutvecklingen där förtroendet för gamla institutioner sjunker samtidigt som nya gemenskaper växer fram, dels med beaktande av den ecklesiologiska nyorientering som sker globalt. Situationen i Finland visar uppenbara likheter med t.ex. Fresh expressions rörelsen som startade i England 2004. Dess målsättning formuleras enligt följande: "Fresh Expressions are new forms of church that emerge within contemporary culture and engage primarily with those who don't go to church".²⁵ Inom Fresh expressions betonas vikten av att verka som kyrka och gudstjänstgemenskap med beaktande av de förändringar som sker samhälleligt, kyrkligt och socialt och samtidigt söka nya vägar att med diversifierade trosuttryck förmedla evangeliet i nya miljöer och situationer.²⁶ De här tendenserna och markeringarna är också tydliga i de alternativa församlingar och gudstjänstgemenskaper som varit föremål för denna undersökning.

De alternativa gudstjänstgemenskaperna förhållande till den lutherska kyrkan är likaså intressant och utmanande. Som framgått i artikeln verkar en del av de undersökta gemenskaperna inom kyrkans ramar och fungerar därför som komplement till den vanliga gudstjänsten, medan andra har intagit en mera fri position. Generellt finns det inga större motsättningar mellan de alternativa gudstjänstgemenskaperna och kyrkan. Det framgår även av den tidigare nämnda redogörelsen till Biskopsmötet. I den konstateras att de alternativa gudstjänstgemenskaperna bör ses som en tillgång för kyrkan och att kyrkan därför bör eftersträva ett gott och förtroendefullt samarbete och så långt det är möjligt även inlemma de alternativa gudstjänstgemenskaperna i sin verksamhet och låta dem verka i sina utrymmen.

Ett tydligt exempel på det ovan nämnda är att biskoparnas rekommendationer med anledning av utredningen också fokuserar på vikten av att den lutherska kyrkan värnar om de alternativa gudstjänstgemenskaperna inom kyrkan, gör samarbetsavtal med dem och månar om att implementera dem så att de uppfattas som en del av församlingens gudstjänstliv.²⁷

En del kritik har givetvis förekommit. De alternativa gudstjänstgemenskaperna konkurrerar om själarna och har dessutom den fördelen att de är relativt lätt organiserade, vilket hjälper dem att utvecklas och formas i enlighet med växlande behov. I det här avseendet hamnar den lutherska kyrkan lätt på efterkälken med sin tröga och tunga byråkratiska organisation.

Samtidigt visar t.ex. gudstjänstutvecklingsprojektet *Tiellä - på väg* att det finns ett symbiotiskt förhållande som bägge parter kan dra nytta av. De alternativa guds-

tjänstgemenskaperna behöver också traditionens stöd, medan de lutherska församlingarnas gudstjänstliv kan hämta inspiration och nya grepp från de alternativa gudstjänstgemenskapernas erfarenheter.

Noter

1. Piispankokouksen työryhmä 2016, *Selvitys jumalanpalvelusyhteisöistä* 4, 6, 9.
2. Juha Seppo, *Kirkko ja itsenäinen Suomi 1917-1998. – Uskonto ja nykyaika. Yksilö ja eurooppalaisen yhteiskunnan murros. Red. Markku Heikkilä. (Jyväskylä, Atena Kustannus Oy 1999) 10-18.*
3. Kimmo Ketola, Veli-Matti Salminen, Jussi Sohlberg & Leena Sorsa, *Hierarkioista verkostoihin – kirkon muuttuva yhteisöllisyys. Ingår i erilaisista yhteisöstä elävä kirkko, (Kuopio; Kirkon Tutkimuskeskuksen julkaisuja 124 2016) 23-24.*
4. Ketola, Salminen, Sohlberg & Sorsa, *Hierarkioista verkostoihin* 24.
5. Ketola, Salminen, Sohlberg & Sorsa, *Hierarkioista verkostoihin* 24.
6. Haastettu kirkko. *Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2008-2011 (Tampere; Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 115 2012) 46-52, 407-413.*
7. Veli-Matti Salminen, *Osallistumattomien yhteisö? Kansankirkon passiiviset jäsenet tarkastelussa – Leikkauspintoja kirkon jäsenyyteen. (Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 35 2014) 42-43.*
8. Olli Seppälä, *Se soi ja toimi yhä, Kotimaa* 22.3 2018: 12, 14.
9. Olli Seppälä, *Se soi ja toimi yhä* 12, 15.
10. Olli Seppälä, *Se soi ja toimi yhä* 13-14.
11. Olli Seppälä, *Se soi ja toimi yhä* 13-15.
12. <https://www.tuomasmessu.fi/tuomasmessut/mika-tuomasmessu-on/>
13. Pihla Tiihonen, *Jeesus-hipsterit juhlivat Kalliossa. Kirkko ja kaupunki* 8.4 2015; Heidi Heino, *Trendikäs citynuori menee nyt jumalanpalvelukseen. Me naiset* 37/2014.
14. Pihla Tiihonen, *Jeesus-hipsterit juhlivat Kalliossa; Heidi Heino, Trendikäs citynuori menee nyt jumalanpalvelukseen*
15. Heini Kontiainen, «Valohoitoa pintaa syvemmälle» – *Valon messun merkitys sen toteuttajille. Ingår i erilaisista yhteisöstä elävä kirkko, (Kuopio; Kirkon Tutkimuskeskuksen julkaisuja 124 2016) 78, 83*
16. Kontiainen, «Valohoitoa pintaa syvemmälle» 83-84.
17. Kontiainen, «Valohoitoa pintaa syvemmälle» 87-88.
18. www.lempaanseurakunta.fi/toiminta/majakkayhteiso/21.3.2018; Piispankokouksen työryhmä 2016, 11-12.
19. www.lempaanseurakunta.fi/toiminta/majakkayhteiso/21.3.2018
20. *Muntlig uppgift av stiftsdekan Timo Tavast* 18.5 2018.
21. *Muntlig uppgift av stiftsdekan Timo Tavast* 18.5 2018; Piispankokouksen työryhmä 2016, 11-12.
22. *Loppuraportti. Tiellä – på väg. Jumalanpalveluselämän kehittämishanke 2011-2013* 4-5.
23. *Loppuraportti* 18-36.
24. Kontiainen, «Valohoitoa pintaa syvemmälle» 90-92.
25. <http://freshexpressions.org.uk/about/what-is-a-fresh-expression/>
26. <http://freshexpressions.org.uk/about/what-is-a-fresh-expression/>; *För en vidare inblick i Fresh expressions rekommenderas* http://www.churchgrowthresearch.org.uk/existing_material
27. *Biskopsmötets protokoll* 5.9 2017 § 5.

